

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2018. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Radmila Zotović, Arheološki institut Beograd

SILVANOV KULT NA PODRUČJU SRBIJE — KRATKA CRTICA IZ PROUČAVANJA KULTOVA NA TLU SRBIJE

Godine 2016. otpočeto je sa radom na temi „Rimski spomenici na teritoriji Srbije“ u okviru projekta *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog i vojnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*¹. Do sada su kao posebne karakteristike ovoga proučavanja uočena izvesna pitanja o urbanizmu i urbanizaciji, spomenici koji se odnose na period ranog hrišćanstva i rimski votivni spomenici podignuti božanstvima grčkog kulta. Ovaj rad je posvećen Silvanovom kultu na području Srbije, koji se javlja na votivnim arama i votivnim reljefima u manjem broju. Silvanov kult je zastupljen na četrnaest votivnih spomenika, od čega su dva votivni reljefi. Osim samostalnog kulta, bog Silvan se javlja i u kulturnim simbiozama sa Jupiterom, Liberom, i Genijem, kao i Jupiterom i carskim kultom. Dedicanti ovih spomenika su iz redova građanstva, kao i vojske, nižeg i višeg društvenog statusa.

U dosadašnjim arheološkim istraživanjima na teritoriji Srbije je konstatovano ukupno 14 votivnih spomenika posvećenih bogu Silvanu. Od tog broja 11 pripada samostalnom kultu, a tri su u kulturnim simbiozama. Silvan u kulturnim simbiozama se javlja u zajednici sa Jupiterom, Liberom i Genijem, u drugom slučaju u zajednici sa Jupiterom i carskim kultom, a u trećem sa Genijem. Posvete Silvanu su većinom načinjene na votivnim žrtvenicima, a u dva slučaja na votivnim reljefima (kat. br. 6 i 7). Samo jedan primer je sa posvetom Geniju na epistilnoj gredi.

Karakteristike boga Silvana kao posebnog, tj. samostalnog božanstva, nastale su odvajanjem atributa *Silvicola* od boga Faunusa ili *Silvano* od boga Marsa (Срејовић, Цермановић Кузмановић 1979, 383). Međutim, većinom se smatra da je nastao odvajanjem atributa od Marsa. Kada je Mars, koji je prvobitno bio i božanstvo rastinja i stada, postao bog rata, to se od njegovih drugih atributa razvilo samostalno božanstvo (Замуровић 1936, 375).

Silvan je tako postao staroitalsko božanstvo šuma, polja i stada, useva i svakog rastinja. Bio je takođe čuvar međa (tutor finium), a poštovan je i kao zaštitnik kuća i kućnog poseda (Silvanus Larum, domesticus). Obično mu je postavljan kip u kući, zatim usred polja (Silvanus agrestus) i na granicama dva ili više poseda (Silvanus orientalis, custos). Osim što su ga poštovali većinom zemljoradnici, veleposednici, pa zatim i građanstvo, Silvanu je dosta bila naklonjena i vojska. Verovalo se da je imao svojstvo da noću u šumama plaši prolaznike, a kako je često, pa i noću, vojska marširala šumama, to ga je veoma i poštovala u nadi da će im umesto straha i nesigurnosti podariti zaštitu i sigurnost. Silvan je svojom vikom i bukom znao da plaši i porodilje, te je tako bio povezan i sa zaštitnicom porodilja, Deverom. Kasnije je takođe poistovećivan sa Panom, Faunom i Aegipanom. U nekim provincijama, a naročito u Dalmaciji, bio je poistovećivan i sa lokalnim božanstvom (*interpretatio romana*) (Imamović 1978). Najčešće je predstavljan kao veseli starac zaljubljen u Pomonu, dok su retke njegove predstave kao mladića, na kojima je obično prikazan sa vencem cveća na glavi i šumskim i poljskim plodovima u naručju (Zotović 1992).

Silvan na području Srbije spada u „srednje“ poštovana božanstva. Najpoštovaniji je bio Jupiter, a po brojnosti votivnih spomenika sledi ga Mitra, pa tek zatim Silvan. Kako natpisi na votivnim arama pokazuju, najčešće je slavljen kao čuvar kuća i kućnog poseda (*Domesticus*) i zaštitnik pri prolasku kroz mračne šume (*Silvester*). U prvom svojstvu slavljen je i poštovan sa atributom *Domesticus* i *Sacrum* (kat. br. 4) ili samo *Domesticus* (kat. br. 5, 9, 10), a u drugom kao šumski – *Silvestris* (kat. br. 2, 3). Osim što je označavan pridevom *Sacrum* – sveti, Silvan je još nosio i epitet *Augustus* – carski (kat. br. 1, 6). O ovakvoj bliskosti sa Jupiterom i carskim kultom govori i votivni spomenik iz Sremske Mitrovice sa kulturnom simbiozom Jupiter – Silvan – carski kult, kao i Jupiter – Silvan – Liber – genije. Kako votivni spomenici sa teritorije Srbije pokazuju, kultne simbioze su mogle biti načinjene u bilo kojim „kombinacijama“ božanstava, naročito kada je u pitanju sažimanje Jupitera sa drugim božanstvima. Moguće je da su ovakve kultne simbioze pravljene iz razloga ličnog nahođenja tj. opredeljenja. No, takođe je moguće da u sebi kriju karakterne povezanosti božanstava međusobno. U tom slučaju, jasno je da je Silvan povezan sa Liberom kao božanstvom pašnjaka, livada i svekolikog rastinja, genijem, duhovnom silom i energijom svih stvari i bića, pa i onih kojima Silvan vlada. Jupiter kao vrhovni bog bio je blizak Silvanu kao carskom, iako u ovim kulturnim simbiozama nema stavljenih epiteta boga Silvana. No, najintrigantnija posveta Silvanu jeste ona iz Sremske Mitrovice (kat. br. 8), na kome je Silvan označen atributom *Bellatorum*. Ovaj atribut može označavati Silvana kao ratničkog, ali takođe i kao junačkog ili srčanog, hrabrog boga. Verovatno da ova posveta ima veze sa Silvanom kao hrabrim, srčanim i junačkim bogom koji se ne plaši mračnih šuma i čestara, već iz njih ako ga ne umilostive, može i zastrašivati usamljene putnike ili ratnike. Takođe je interesantna i posveta na spomeniku iz Beograda na kojoj je Silvan označen atributom *Conservator*, tj. čuvar međa i poseda (kat. br. 1).

Drugu grupu spomenika na kojima se prikazuje Silvan predstavljaju votivni reljefi, koji su retki u Srbiji. Na njima je Silvan pod uticajem grčkog kulta poistovećen sa Panom kao Silvan Aegipan (polu-čovjek, polu-jarac) i prikazan sa kozjim nogama, trupom i rogovima, odnosno ljudskim obličjem u gornjoj polovini tela. Na obe vrste reljefa božanstvo je sa pastirskim štapom i sirinksom. On je kao Aegipan takođe i muzikalan, te često predstavljan kao veseljak na livadama i pašnjacima u društvu nimfi. Silvan – Aegipan na votivnom reljefu iz Narodnog muzeja u Užicu je u društvu psa i jareta, a u ruci drži grozd, čime se (kao i muzikom i pratnjom nimfa), približava Bahu, odnosno Dionisu.

Uz sve navedeno, fragmenat epistilne grede iz Bajine Bašte pokazuje da je Silvan u još jednom slučaju poštovan sa Genijem, u ovom slučaju Genijem civitas Elijuma. S toga se ovaj spomenik najverovatnije može datovati u period cara Hadrijana.

Dedikanti opisanih spomenika posvećenih Silvanu su iz različitih socijalnih slojeva – reda nižeg i višeg građanstva (kat. br. 1, 2, 3, 6, 8, 11) i vojske (kat. br. 9, 10, Jupiter – Silvan – Liber – genije 1, Jupiter – Silvan – carski kult). Oni se nalaze navedeni u jednočlanim, dvočlanim, ili čak tročlanim onomastičkim formulama, u zavisnosti od društvenog položaja. U viši društveni status spadaju *argenti actor* (kat. br. 6), *decurio coloniae* i *duumvir quinquennalis* (kat. br. 8), *strator* (kat. br. 9), *protector ducenarius* (kat. br. 10), i dva beneficijarna konzulara (kultne simbioze Silvana sa drugim božanstvima, kat. br. 1 i 1).

Od svih komentarisanih spomenika jedino se precizno može datovati onaj iz Sremske Mitrovice, posvećen Jupiteru, Silvanu i carskom kultu, u 199. godinu. Svi ostali spomenici se opredeljuju u širi hronološki raspon od druge polovine II do kraja III veka.

Katalog

1. Ara, krečnjak, dimenzija: 0,39 x 0,26 x 0,12 m. Rad primitivan. U uglovima kapitela vidljive akroterije. (sl. 1)

Lok.: Guberevac

Silvano Au(gusto)/ Conservato(ri)/ M. Ulp(ius) Teren/tius cum sui<s>/ v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Lit.: IMS I 130, n. 108.

2. Ara, krečnjak, dimenzija: 0,47 x 0,24 x 0,25 m. Kapitel delimično oštećen. (sl. 2)

Lok.: Beograd, Vračar.

Silvano/ Silvestr[i]/ Iul(ius) Se<p>tu/mus v(otum) p(osuit).

Lit.: Н. Вулић 1931, 7, n. 7; IMS I, 56 – 57, n. 22.

Sil(vano) | sac(rum) | Dom(estico).

Slika 1. Ara, krečnjak, lokalitet Guberevac.

DEABVSSILV
ESTRIS·ACIL
LEV·S·EX·V
OTOL·POS·

Deabus silv|estris (!)

Achil|leus ex v|oto l(ibens)

pos(uit).

Slika 2. Ara, krečnjak, lokalitet Vračar (Beograd).

3. Ara, krečnjak, dimenzija. 0,39 x 0,30 x 0,30 m. Očuvano natpisno polje. (sl. 3)

Lok. Čair

Deabus silv/estris (!) Achil/eius ex v/oto l(ibens) pos(uit)

Lit.: Н. Вулић 1905, 82 – 83, н. 12; IMS II, 80, н. 41.

4. Ara, krečnjak, dimenzija: 0,64 x 0,39 x 0,33 m. Kapitel i postament naglašeni trostrukom profilacijom. U uglovima kapitela još vidljive akroterije. (sl. 4)

Lok.: Kalište

Sil(vano)/ sac(rum)/ Dom(estico).

Lit.: Н. Вулић 1909, 143, н. 65; IMS II, 197 – 198, н. 300.

5. Ara, krečnjak, dimenzija: 0,56 x 0,24 x 0,12 m. Kapitel i postament naglašeni trostrukom profilacijom. U uglu kapitela akroterije. (sl. 5)

Lok.: Smederevo

Silva(no) dom(estico)/ EGNIM.

Lit.: Н. Вулић 1931, 242, н. 645; IMS II, 201, н. 310.

Slika 3. Ara, krečnjak, lokalitet Čair.

Slika 4. Ara, krečnjak, lokalitet Kalište.

6. Votivni reljef, dimenzija 0,50 x 0,35 m. Silvan predstavljen kao Pan, u desnoj ruci drži sirinks, u levoj pastirski štap.

Lok.: Prijepolje.

S(ilvan) A(ugusto)/ Mercurius/ argenti/ actor v(otum) l(ibens) p(osuit).

Lit.: C.Patsch 1896, 277; W.Kubitscheck 1928, 37; M.Mirković 1975, 105; R.Zotović 2000, 190, br. 11.

7. Votivni reljef, dimenzija, krečnjak. Silvan predstavljen kao Pan, u desnoj ruci drži sirinks, u levoj štap i grozd, a sa leve i desne strane od njega pas i jare.

Lok.: nepoznato mesto nalaza (sada u Narodnom muzeju u Užicu).

Lit.: Zotović 1994, 177 – 181.

8. Ara.

Lok.: Sremska Mitrovica

[S]ilvano/ [be]llatori (?)/ sac(rum)/ [Ae]l(ius) Marcell(us)/ [d]ec(urio) col(oniae) II vir/ [q(uin)] q(uennalis)/ v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Lit.: CIL III 10220; 6438; M. Mirković 1971, 67 – 68, n. 25.

Slika 5. Ara, krečnjak, Smederevo.

9. Ara, krečnjak, dimenzija: 0,80 x 0,30 m.

Lok.: Sremska Mitrovica

Deo [Si]lva[no dome]sti/[co Ma]xi/[mianus ?]/ s[trat]or/ v[otum] l[ibens] s[olvit].

Lit.: M. Mirković 1971, 68, n. 26.

10. Ara, pešćar, dimenzija: 0,44 x 0,315 x 0,27 m. Očuvan gornji deo spomenika.

Lok.: Sremska Mitrovica

Deo Silb/ano do/[mesti]co Flavi[us]/ Hatena/ pro(tector) duc(enarius).

Lit.: CIL III 3249; 6439; M. Mirković 1971, 68, n. 27.

11. Ara.

Lok.: Dobrinici

Silvano/ sacr(um)/ [A]ur(elii)? Neratius/ et Nigrinus/ dec(curio) col(oniae) et/ Sabinus et Quintio/ posuerunt.

Lit.: M. Dušanić 1995, 45, n. 14.

Jupiter – Silvan – Liber – genije

12. Ara, krečnjak, dimenzija: 0,76 x 0,40 x 0,31 m. Kapitel nedekorisan.

Lok.: Sremska Mitrovica

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)/ Silvano et/ Libero patr(i)/ et Gen(io) Sirm(ii)/ M. Auf(idius ?) Victor/ b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis) leg(ionis) II/ Adi(utricis) v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito).

Lit.: M. Mirković 1994, 377, n. 31.

Jupiter – Silvan – carski kult

13. Ara, krečnjak, dimenzija: 1,03 x 0,53 x 0,36 m. Na kapitelu uklesane akroterije, a na sredini rozeta.

Lok.: Sremska Mitrovica

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)/ et Deo Silvano/ pro salute et re/ditu domm(inorum) nn(ostrorum)/ Imp(eratorum) L. Sept(imii) Seve(ri) et M. Aureli/ Antonini Augg(ustorum)/ [et L. Sept(imii) Getae Caes(aris)]/ T. Ael(ius) Secundus b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)/ iterata statione/ sub Cl(audio) Cl(audiano) co(n)s(ulare)/ v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito) Anullino II co(n)s(ule).

Dat.: 199. g.

Silvan – genije

14. Fragment epistolne grede.

Lok.: Bajina Bašta

[Si]lva[no et Genio civit]atis Ae[lium]

Lit.: CIL 8358; H. Вулић 1941 – 48, 2, бр. 3; R. Zotović 2002, 98, n. 68.

Bibliografija:

- Душанић, М. – Становништво фрушкогорске области према епиграфским изворима, у: Фрушка Гора у античко доба, Нови Сад 1995.
- Kubitscheck, W. – Aus Dalmatien und seinem Hinterlande, *VHAD n. s. 15*, Zagreb 1928.
- **Итамовић, Е. 1978** – *Antički kultni i votivni spomenici na području Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 1978.
- **Мирковић, М.** – Sirmium – its History from the I century A.D. to 582 A.D., *Sirmium I*, Beograd 1971.
- **Мирковић, М.** – Beneficiarii consularis in Sirmium, *Chiron 24*, Wien.
- **Мирковић, М.** – *Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol I – Singidunum et de le Nord – Ouest de la Province*, Beograd 1971.
- **Мирковић, М.** – *Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. II, Viminacium et Margum*, Beograd 1986.
- **Patsch, C.** – Archäologishe- epigraphische Untersuchungen zur Geshichte der römischen Provinz Dalmatien, *WMBH IV*, Wien 1896.
- **Петровић, Р.** – *Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. IV, Naissus – Remesiana _ Horeum Margi*, Beograd 1979.
- **Срејовић, Цермановић Кузмановић 1979** – Д. Срејовић, А. Цермановић Кузмановић, Речник грчке и римске митологије, Београд 1979.
- **Вулић, Н.** – Антички споменици из наше земље, Споменик СКА XLVII, Београд 1909.
- **Вулић, Н.** – Антички споменици наше земље, Споменик СКА LXXI, Београд 1931.
- **Вулић, Н.** – Антички споменици наше земље, Споменик СКА XCVIII, Београд 1941-48.
- **Замуровић 1936** – А. Замуровић, Митолошки речник, Нови Сад 1936.
- **Зотовић 1992** – Р. Зотовић, Два бронзана предмета из античке збирке Народног музеја у Ужицу, Гласник Српског археолошког друштва 8, 1992, 102–104.
- **Zotović, R.** – A Relief of Silvan and Some Aspects of his Cult, *Starinar XLIII/XLIV*, Beograd 1994.
- **Zotović, R.** – *Population and Economy of the Eastern Part of the Roman Province of Dalmatia*, British Archaeological Reports, Internationas Series 1060, Oxford 2002.

Напомене:

¹Текст представља резултат пројекта *Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog i vojnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije* (OI 177007), који финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2018"(082)(0.034.2)
902.2(497.11)"2018"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti
Arheološkog instituta u 2018. godini / urednici Selena
Vitezović, Milica Radišić, Đurđa Obradović. - Elektronsko izd.
- Beograd : Arheološki institut, 2021 (Beograd : Arheološki
institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Sistemska zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane
dokumenta. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz
tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-060-6

a) Археолошки институт (Београд) - Истраживања - 2018
- Зборници b) Археолошка истраживања - Србија - 2018
- Зборници

COBISS.SR-ID 40712457

